

УДК 330.322.1:502.131.1:502.14

*О.В. Прокопенко,
д.е.н., завідувач кафедри економічної теорії, Сумський державний університет
О.В. Кліменко,
асистент кафедри економічної теорії, Сумський державний університет
С.С.Марочко,
студент факультету економіки та менеджменту, Сумський державний університет*

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Досліджено основні проблеми інвестиційного забезпечення охорони навколишнього природного середовища (НПС) та раціонального природокористування. Запропоновано основні напрями вдосконалення застосування економічних інструментів стимулювання, спрямованих на узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері інвестиційної діяльності.

Ключові слова: економічні інструменти стимулювання, природоохоронна діяльність, інвестиційне забезпечення, капітальні інвестиції.

The basic problems of investment providing protection of environment are investigated there in the article. There are outlined the modern approaches to the a management of investment activity from the position of it's effectiveness in the decision of Ecological and Economic problems. There are proposed the basic directions to improve the use of Economic instruments which are to coordinate Ecological and Economic interests of Economic agents in the field of investment activity.

Keywords: economic instruments of stimulation, nature protection activity, investment providing, capital investments.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах економічної та фінансової нестабільності розвитку України охорона НПС та раціональне використання природних ресурсів залишаються вагомими чинниками (орієнтирами) у прийнятті ефективних господарських рішень на всіх рівнях національної економіки (державному, регіональному, локальному) з метою забезпечення сталого розвитку.

Раціональне природокористування вимагає науково обґрунтованого розроблення та виваженого застосування сучасних інструментів стимулювання, недосконалість яких не дозволяє у повній мірі реалізувати основні напрями реформування економіки України та її регіонів з урахуванням екологічного фактору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі питанням збалансування еколого-економічних інтересів у сфері раціонального природокористування присвячено багато наукових робіт. Значний вклад в дослідження еколого-економічних проблем з інвестування зробили Н.М. Андрєєва [1], І.О.Александров, Б.В. Буркинський [2], О.Ф. Балацький, В.В. Горлачук, Т.П. Галушкіна, І.Г.Гречановська, О.М. Громова, Б.М. Данилишин, В.Г. Ковальов, Н.Г. Ковальова, О.О. Лапко, Л.Г. Мельник, Є.В. Мішенін, В.А. Паламарчук, В.М. Степанов, О.В. Садченко, В.М. Трегобчук, С.К. Харічков та ін. Проте, при всій значимості отриманих наукових положень, недостатньо уваги приділено застосуванню сучасних економічних інструментів, які спонукають до раціонального та заощадливого природокористування.

Метою роботи є дослідження особливостей застосування економічних інструментів стимулювання, спрямованих на узгодження еколого-економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері інвестиційної діяльності.

Вклад основного матеріалу. Питання сучасного розвитку України та її регіонів, у тому числі у сфері природокористування, нерозривно пов'язані з підвищенням рівня інвестиційної активності. У зв'язку з тим, що запобігання негативних наслідків обходиться набагато дешевше, ніж їхня компенсація, інвестиційна діяльність, завдяки своїй високій еколого-економічній ефективності, є одним із дієвих важелів стимулювання природокористування, використання яких, на нашу думку, призводить до узгодження еколого-економічних інтересів.

Інвестиційне забезпечення охорони НПС та раціонального використання природних ресурсів в Україні знаходиться на низькому рівні (рис. 1) [3;4;5].

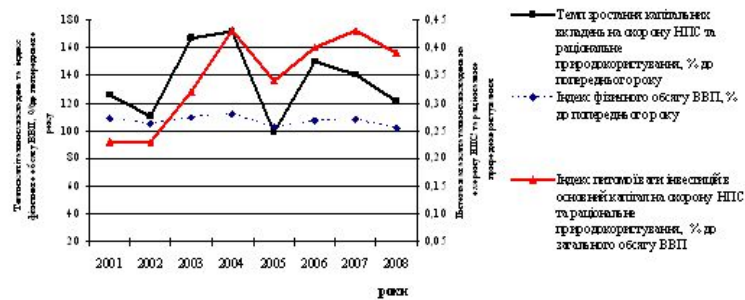

Рис. 1 Динаміка інвестиційного забезпечення охорони НПС та раціонального природокористування у 2001-2008 рр.

Не дивлячись на те, що спостерігається синхронність динаміки питомої ваги капітальних вкладень на охорону НПС та раціональне природокористування у складі виробленого ВВП та темпу їхнього зростання за роками досліджуваного періоду, фактичний рівень перших залишається на край низькому рівні. Для порівняння: в розвинених країнах світу цей показник становить в середньому 1 – 3,6 % від загального обсягу ВВП (наприклад, у Болгарії – 1,5%, в Австрії – 3,6%, у Франції – 0,8% від загального обсягу ВВП). Спад обсягів інвестицій у природоохоронні заходи в порівнянні зі спадом валового внутрішнього продукту відбувався швидшими темпами.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що обсяги капітальних вкладень у майбутньому також будуть залежати від темпів соціально-економічного піднесення, повноцінного розвитку господарського комплексу регіонів України та підприємств-природокористувачів.

Основними джерелами інвестицій на охорону НПС та раціональне природокористування виступають власні кошти підприємств, адже безпосередньо на підприємствах відбувається залучення (використання) природних ресурсів у господарський оборот, що спонукає до запровадження екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій (рис. 2).

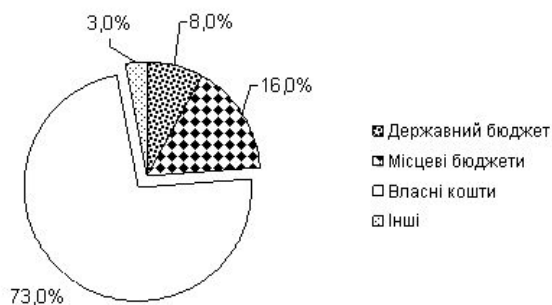

Рис. 2 Структура джерел фінансування капітальних вкладень на охорону та раціональне використання природних ресурсів у 2009 р.

До основних причини недостатнього інвестиційного забезпечення охорони НПС та раціонального природокористування, на нашу думку, належать:

- недосконала законодавча та нормативна база країни у сфері природокористування;
- недостатня екологічна спрямованість податкової системи країни;
- неефективна робота контролюючих органів у сфері природокористування;
- недостатнє фінансування природоохоронних заходів, що призводить до зростання показників забруднення довкілля;
- великий рівень морального та фізичного зносу основних фондів природоохоронного призначення;
- низький рівень вітчизняних технологій, висока матеріало- та енергоємність національного продукту;
- обмежене використання вітчизняними виробниками світових досягнень у сфері забезпечення охорони НПС та раціонального природокористування.

Інвестиційне забезпечення охорони навколишнього природного середовища та раціонального природокористування в Україні здійснюється за наступною схемою (рис. 3).

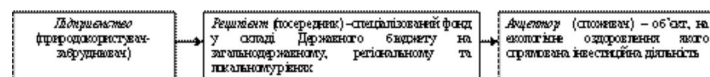

Рис. 3 Схема інвестиційного забезпечення охорони НПС та раціонального природокористування

Таким чином, кошти, отримані від природокористувачів-забруднювачів, акумулюються в спеціальному фонді Державного бюджету та фондах охорони НПС місцевих рівнів (обласного та міського), а потім витрачаються на природоохоронні заходи, перелік яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України [6]. Проте, надмірна централізованість управління природокористуванням викликає неузгодженість екологічної політики, перешкоджає ефективній природоохоронній діяльності та не стимулює розвиток природоохоронного інвестування на регіональному рівні.

Однією з проблем, які блокують вирішення питань інвестиційного забезпечення раціонального використання та охорони природних ресурсів, є недосконалість застосування сучасних економічних інструментів стимулювання інвестиційної діяльності.

Механізм реалізації екологічної політики інвестиційного забезпечення охорони НПС та раціонального використання природних ресурсів включає три підходи

[7]:

- пряме регулювання, пов'язане з заходами державного впливу (нормативно-правові, адміністративно-контрольні заходи, пряме регулювання ті ін.);
- економічне стимулювання, пов'язане з розвитком ринкових механізмів;
- змішані механізми, які поєднують перші два підходи.

Необхідно відмітити, що економічний механізм регулювання узгодження еколого-економічних інтересів у сфері раціонального природокористування включає як ринкове саморегулювання, так і державне регулювання, яке домінує. Значну роль у стимулюванні інвестиційної діяльності має державний рівень, на якому формується законодавча база, тому питання щодо економічних інструментів стимулювання інвестиційної діяльності на регіональному рівні необхідно розглядати у взаємозалежності з державним рівнем регулювання природокористування.

Необхідно зауважити, що реалізація інвестиційних проектів може по-різному впливати на стан навколишнього природного середовища, що є підставою для класифікації інвестиційних проектів залежно від ступеню й напрямку впливу їх реалізації на навколишнє природне середовище на наступні групи:

- *екодеструктивні інвестиційні проекти*, які спрямовані на досягнення економічних результатів за рахунок, з одного боку, збільшення обсягів споживання первинних природних ресурсів, а з іншого – техногенного забруднення навколишнього середовища;
- *екоконструктивні інвестиційні проекти*, реалізація яких спрямована на скорочення або абсолютне запобігання техногенних забруднень навколишнього середовища й економію первинних природних ресурсів;
- *екологічно нейтральні інвестиційні проекти*, під час реалізації яких відсутнє споживання первинних природних ресурсів та вплив на навколишнє природне середовище.

Гальмування реалізації екоконструктивних проектів, які мають вагоме еколого-економічне та соціальне значення для розвитку суспільства, зумовлене відсутністю потужних джерел інвестиційного забезпечення (вітчизняних і закордонних), з одного боку, та стимулювання раціонального природокористування, з іншого.

Варто підкреслити, що в залежності від ступеню й напрямку впливу на навколишнє природне середовище, необхідно обирати економічні інструменти, які повинні обмежувати негативний вплив та виконувати стимулюючу функцію у сфері охорони НПС та раціонального природокористування.

На основі попередніх досліджень, нами запропонована наступна класифікація інструментів екологізації інвестиційної діяльності (рис. 4).

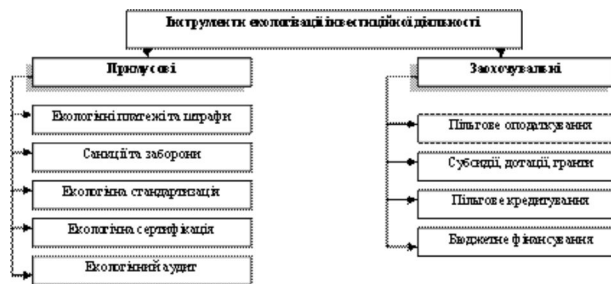

Рис. 4 Інструменти екологізації інвестиційної діяльності

Обґрунтоване використання наведених вище інструментів в інвестиційній діяльності, повинно мінімізувати еколого-економічні збитки. Проте, на даний час, з урахуванням особливостей українського законодавства, екологічні платежі та штрафи, а також санкції та збори не завжди переводять коло інтересів суб'єктів господарювання у сферу раціонального природокористування, адже як в законодавстві, так на практиці відсутня межа "вигодності" функціонування підприємства "всередині" або "за межами" екологічного поля, що потребує подальших наукових досліджень.

До основних економічних інструментів регулювання природокористування та природоохоронної діяльності відносяться збори (платежі) за забруднення навколишнього природного середовища, податкові важелі, штрафні санкції за порушення екологічного законодавства. З одного боку, є інструментами стимулювання природокористувачів до *екоконструктивної* діяльності, а з іншого – джерелами створення природоохоронних фондів, фінансові ресурси яких повинні бути спрямовані на вирішення найважливіших еколого-економічних проблем.

Збори (платежі) за забруднення навколишнього природного середовища, штрафи за порушення природокористування відносяться до методів «негативної мотивації».

Основні недоліки застосування сучасних економічних інструментів у інвестиційній діяльності (*екодеструктивної*) нами наведено у таблиці 1.

Таблиця 1. Недоліки застосування сучасних економічних інструментів у інвестиційній діяльності

Економічні інструменти	Недоліки
Ресурсні платежі (платежі за споживання природних ресурсів)	Мають не суттєвий вплив на економічні інтереси суб'єктів господарювання. Не відносяться до сталих джерел бюджетних надходжень. Не стимулюють раціональне природокористування
Платежі (збори) за забруднення (порушення) навколишнього природного середовища	Мають переважно фіскальний, а не стимулюючий характер
Податкове регулювання	Недосконала система щодо надання податкових пільг. Недостатньо орієнтоване на регіональні умови господарювання

Ресурсні платежі, які надходять до бюджету, є одними із дохідних його статей. Так як природоохоронна діяльність ніколи не відносилась до пріоритетних, то її фінансування, як правило, проводиться за остаточним принципом, що приводить до погіршення екологічного стану. Таким чином, ресурсні платежі не враховують і не задовольняють економічні інтереси, а ні підприємств, а ні державного бюджету.

Причиною того, що платежі (збори) за забруднення (порушення) навколишнього природного середовища не стимулюють інвестиційну діяльність, є наступні

недоліки у механізмі їх використання:

– джерелом платежів за порушення в межах лімітних значень є виробнича собівартість підприємств, тобто природоохоронні витрати компенсуються у цінах на продукцію [8]. Основний принцип платного природокористування «забруднювач сплачує» реально діє у випадку понадлімітного впливу на природне середовище, коли платежі виділяються з прибутку, що сприяє інтерналізації екологічних збитків;

– фінансові та кадрові труднощі природоохоронних органів не дозволяють забезпечити контроль за своєчасною та правильною сплатою платежів;

– передбачена законодавством система платежів за забруднення навколишнього природного середовища не відносить платежі до першочергових, що не стимулює підприємства до своєчасної їх сплати.

Необхідно відмітити, що використання платежів (зборів) за забруднення (порушення) навколишнього природного середовища має такі переваги:

- по-перше, вплив на інституційну систему управління природокористуванням, головною метою якої є екоконструктивне природокористування;
- по-друге, можливість фінансування державних програм та проектів природоохоронного призначення.

На нашу думку, при плануванні доходів та витрат інвестиційного проекту, варто враховувати, з одного боку, систему штрафів у випадку понадлімітного впливу на природне середовище (екологоємні екодеструктивні інвестиційні проекти будуть поставлені перед альтернативою: перегляд інвестиційного проекту з урахуванням екологічного фактору або відмова від його реалізації), а з іншого, прийоми податкового захисту, зокрема, шляхом виключення зі складу оподатковуваної бази суми коштів, спрямованих на природоохоронні інвестиційні заходи.

З метою підвищення стимулюючої функції платежів за негативний вплив на природне середовище доцільно було б, на нашу думку, при визначенні їх розмірів враховувати не тільки величину заподіяного екологічного збитку, але й ефективність використання ресурсозберігаючого обладнання. Така система застосування платежів за забруднення стимулювала б не тільки зниження шкідливих викидів (відходів), але й більш повне використання ресурсозберігаючого обладнання.

Стимулюючий ефект платежів можна збільшити, якщо ввести понижуючі коефіцієнти до ставок платежів у випадку, коли фактичний обсяг викидів складає не більш 50% від встановленого ліміту.

Між непередуманими інвестиційними діями, проектами й негативними екологічними наслідками існує часовий лаг, який охоплює відрізки часу різної тривалості, але втрати від подібного інвестиційного проекту можуть навіть перевищити економічні вигоди від його реалізації. Ці обставини необхідно враховувати при розробці інвестиційних проектів.

Висновки. Результати дослідження вказують на те, що в сучасних умовах інвестиційне забезпечення у сфері охорони НПС та раціонального природокористування знаходиться на низькому (незадовільному) рівні: спостерігається розбалансованість (асинхронність) розвитку інвестиційної сфери та задоволення нагальних потреб природокористування, яка додатково супроводжується мінімальним (нижче допустимого, у порівнянні з розвиненими країнами світу) рівнем фінансування природоохоронних заходів.

Як показує практика, важливе місце у механізмі стимулювання інвестиційної діяльності у сфері природокористування відводиться економічним інструментам, використання більшості з яких, враховуючи їх вплив на трансформацію еколого-економічної поведінки суб'єктів господарювання, не дозволяє в повній мірі реалізувати стратегію сталого розвитку.

Вирішення суперечностей (проблемних питань) економічного стимулювання інвестиційної діяльності у сфері охорони НПС та раціонального природокористування має відбуватися на основі послідовного розроблення та запровадження нових методів (інструментів), у першу чергу, позитивної мотивації, з урахуванням регіональних особливостей природокористування, основною метою яких повинне бути заохочення суб'єктів господарювання до екоконструктивної діяльності.

Список літератури

1. Андреева Н.Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление : [монография] / Н.Н. Андреева. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины. – 2006. – 536 с.
2. Буркинський Б.В., Степанов В.Н, Харичков С. К Экономико-экологические основы регионального природопользования и развития : [монография] / Б.В. Буркинський. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины. – 2005. — 575 с.
3. Статистичний щорічник України за 2007 рік / За ред. Осауленка О.Г. – К.: Консультант. – 2008. – 572 с.
4. Аналітична доповідь «Довкілля України у 2008 році» / Державний комітет статистики України: під заг. кер. Ю.М. Остапчука. – К., 2007.
5. Андреева Н.М. Теоретико-методологічні засади екологізації інвестиційної діяльності: Автореф. канд. док. наук: 08.00.06 / Н.М. Андреева, Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. —Одеса, 2007. — 33 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року №1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів // Програмний комплекс „Експерт-юрист”. – 2004.
7. Бобылев С.Н., Ходжаев А.Ш. Экономика природопользования : [учебник] / С.Н.Бобылев – М. : ИНФРА-М. – 2004. – 501с.
8. Федчак О.М. Збори за забруднення довкілля як основне джерело фінансування природоохоронних заходів [Електронний ресурс] // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2007. – № 4. Режим доступу до журн.: <http://nuwm.rv.ua/metods/asp/v402ek.html>. – С. 342-353.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2010 р.